1581-ben bányászcéhhel dicsekedhetett. Ezzel a város bányásztársadalma tagja lett egy olyan középkori korporatív szervezetnek, mely a bányászok betegsegélyezését, és haláluk esetén eltemetésüket is felvállalta. Az egy évre választott kétkét céhmester és tizedes felügyelete alatt a bányászcéh minden tagja hetente egy-egy dénárt fizetett a céhkasszába. Az így összegyûlt tõkébõl minden céhtag betegsége idejére heti 33 dénárnyi segélyt igényelhetett, temetés céljára pedig támogatásban részesült. A nagybányai társpénztár feladata az volt, hogy a bányászok által összeadott pénzekbõl betegség, rokkantság és öregség esetére segélyt juttasson a rászorulóknak. Hasonló rendeltetést töltött be a *legénységi pénztár is*. Jellemzõ, hogy a nagybányai társpénztárnak a tõkéje 1848-ban elérte a 60 000 forintot. Hasonló önsegélyezési társulás a sóbányászatban is megtalálható. A régmúltat idézik a Torda város monográfiáját 1889-ben megjelentetõ, az õsi aknák sóvágóinak életét megörökítõ Orbán Balázs sorok: „Anyagi tekintetben elõhaladást eszközöl a bányamunkás bányamunkásoknál a társpénztár, melybõl pénzt kapnak kölcsön 5%-os kamatra ... A társpénztár 22 000 forint vagyonnal bír."

Idõ múltával a pénzügyi segélyezés fejlettebb formái is megszülettek. A reformkorban a tõkehiányt Erdély éppúgy érezte, mint Magyarország, amelynek hitelhiányát Széchenyi István nagyhatású könyvben tárta fel. A jelenséget Erdélyre vonatkoztatva Wesselényi Miklós boncolgatta. Más haladó gondolkodók a tényfeltáráson túljutva a gyakorlati megoldás útját-módját taposták ki. Közülük a legnevezetesebb a híres észak-amerikai utazó, Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésébõl alakult kolozsvári Gondoskodó Társaság. Bölöni a Gubernium tisztviselõinek összeadott pénzébõl alakított *emberségi intézet*-et, társulatot (1825-ben). Ez esetben minden tag havi két forintot fizetett a közös pénztárba. A tõkepénzt a befizetések mellett a kölcsönadott összeg után fizetendõ 6%-os kamat gyarapította. Kölcsönt a nehéz helyzetbe jutott tagoknak hitelezett az intézmény. A Gondoskodó Társaság emberbaráti, segélynyújtási elgondolását az is tanúsítja, hogy gondoltak a megözvegyültekre, s az anyagi eszközök híján lévõk temetésérõl is gondoskodtak.

Oberding József, az intézmény megörökítõje, a Gondoskodó Társaságot hitelszövetkezetnek minõsíti. Ami azt jelenti, hogy a számbavett elõzmények után szövetkezeti formáció jelent meg Erdélyben. Olyan társulat, mely magában hordozza az anyagi érdekegyesítés, a társas élet, a társulási szellem olyan elemeit, amelyek az eljövendõ modern szövetkezetek jellemvonásai.

A szövetkezeti jog története és fejlõdése Erdélyben

VALLASEK MAGDOLNA MÁRTA*

A szövetkezeti jog történetének és fejlõdésének elemzésekor mindig felvetõdik az a kérdés, vajon egyáltalán megalapozott-e azt önálló jogágként vizsgálni, vagy csak mint egy nagyobb jogág (esetünkben a gazdasági jog) speciális jogviszonyokra vonatkozó területének kell tekintenünk. A továbbiakból ki fog derülni, hogy a szövetkezeti jogot önálló jogágnak tekintjük, azonban jelen tanulmányunknak nem célja a szövetkezeti jog mint jogág kérdését tárgyalni. A következõkben a célunk csupán az erdélyi szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozás fontosabb szakaszainak felvázolása és a legjelentõsebb jogforrások bemutatása.

A szövetkezeti intézmény történetét és a szövetkezeti jog fejlõdését csak a tágabb történelmi kereteken keresztül vizsgálhatjuk. Természetesen bármely jogintézmény vagy jogág fejlõdése tükrözi a különbözõ korok társadalmi, politikai realitásait. A jogtudomány nem fogható fel tisztán elméleti tudományként, hanem mindig a gyakorlati aspektusokkal, a társadalmi valósággal szoros összefüggésben vizsgálandó.

Különösen igaz ez az erdélyi szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozás esetében, hiszen ennek a jogágnak a megjelenése és kifejlõdése egybeesik a XIX. század végével, XX. század elsõ felével, amikor az Erdélyben alkalmazandó pozitív jogra rányomta bélyegét az éppen fennálló rendszer és a hatalomváltások.

A magyar szövetkezeti mozgalom megjelenése a XIX. század közepére tehetõ. Ekkor létesültek Erdélyben is a szászság, valamint a magyarság kezdeményezésére az elsõ hitelszövetkezetek. A szövetkezeteknek mint speciális gazdasági társulásoknak a jogi szabályozása viszonylag rövid idõn belül megjelent, akkor még a kereskedelmi törvény részeként. Ez a gyors jogfejlõdés azt jelzi, hogy a szövetkezeti intézményt már kellõképpen jelentõsnek tartotta a korabeli jogalkotó, természetesen a már fejlõdésben lévõ gazdasági jog keretein belül.

Az erdélyi szövetkezeti jog elsõ szakaszát az 1875. évi XXXVII. kereskedelmi törvénybe foglalt szabályozás jellemzi (továbbiakban KT), amely a szövetkezetekre vonatkozóan a következõ meghatározást tartalmazza: „A szövetkeze-

* A szerzõ szövetkezeti jogi kutatását a Sapientia Kutatási Programok Intézete támogatja

tek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetõleg kölcsönösség alapján ezek elõmozdítására alakul. Ide tartoznak nevezetesen: az elõlegezési és hitelegyletek, a nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására vagy közös termelésre alakult egyletek, a fogyasztási egyletek, a lakásépítõ társaságok, a kölcsönös biztosító társaságok." (223.§)

A KT rendelkezéseit az 1898. évi XXIII. számú, „A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekrõl" szóló törvény egészítette ki.

Bár ezek a jogforrások a gazdasági jog szerves részeként jelentek meg, mégis a szövetkezeti jog, mint önálló jogág, ebben a korban már elnyerte sui generis jellegét, s a gazdasági joggal foglalkozó szakemberek már akként is kezelték. Ezen kijelentésem alátámasztására idézem Galovits Zoltánt[1], akinek 1901-ben publikált munkájában a következõ meghatározást olvashatjuk: „A magyar szövetkezeti jog azon különös jogszabályok összessége, amelyek a szövetkezetek alapítását, szervezetét és felosztását, a szövetkezetnek a tagokhoz és harmadik személyekhez, valamint a tagoknak a szövetkezet hitelezõivel való jogviszonyait a magyar korona összes országaiban szabályozzák."

A korabeli jogforrások vizsgálatakor kitûnik, hogy a különbözõ társasági formák gazdasági tartalmának különbözõségét a jogalkotó leginkább a tagsági jogviszony létrejöttének követelményei, valamint tartalma, a tõkeképzés és a vagyonjogi kérdések szabályozásában látta.[2] A szövetkezeteket illetõen a KT rendelkezéseit a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozás egészítette ki, az ún. „mögöttes joganyagként".

A szövetkezetek szabályozása számára a KT és annak kiegészítõ jogforrásai meghatározó jellegûek voltak a trianoni döntés utáni hatalomváltásig, amikor is, már az 1920-as évvel kezdõdõen, a magyar jogi szabályozást Erdélyben fokozatosan felváltotta a román jogi szabályozás, 1923-ig, amikor hatályba lépett a szövetkezési formákat egyesítõ törvény.

A szövetkezeti jog erdélyi fejlõdésének következõ állomását az 1929. évi „szövetkezetek szervezetérõl" szóló törvény[3] jelenti. Ennek a jogszabálynak a jogfejlõdés szempontjából tekintve különös jelentõsége van, hiszen egységes keretet adott a romániai szövetkezeti jognak, hatályon kívül helyezve az addigi rendelkezéseket (beleértve a népbankok kiterjesztésérõl szóló, 1920. szeptember 26-án hozott törvényt, a szövetkezés egyesítésérõl szóló, 1923. március 13-án hozott törvényt, valamint az 1928. július 7-én megszavazott szövetkezeti kódexet).

Az 1929. évi szövetkezeti törvény meglehetõsen részletesen rendelkezik a hatálya alá vett kérdésekrõl. A szerkezetét tekintve négy részre tagolt törvény (I. „A szövetkezetekrõl és szövetségekrõl", II. „Az irányító és ellenõrzõ szervekrõl", III. „Központi Szövetkezeti Bank", IV. „Átmeneti, büntetõ és különleges rendelkezések") viszonylagos autonómiát biztosított a szövetkezetek számára. Megjegyzendõ azonban, hogy a jogszabály kötelezõvé tette a központokba való tömörülést, amelyeknek az alapító okiratait és alapszabályait a Román Nemzeti Szövetkezeti Hivatal kellett jóváhagyja. A csatolt területeken mûködõ szövetkezetek és központok 1938. szeptember 1-jei végsõ határidõvel új alapszabályzatot kellett megalkossanak. A jogszabály értelmében az említett szövetkezetek is részesültek a törvény kedvezményeiben, ugyanakkor alá voltak vetve a Román Nemzeti Szövetkezeti Hivatal ellenõrzésének (157.§).

Az 1929. évi törvénynek azonban, mint annyi más jogszabálynak, még napjainkban is, néhány év múlva több módosítása is hatályba lépett, nagymértékben megszüntetve mindazt, ami addig pozitívuma volt. Az 1938-ban és 1939-ben hatályba lépett törvényerejû rendeletek elsorvasztották az addig még meglévõ autonómiát is, megszüntették a kisebbségi szövetkezetek hatásköreit, és bevezették az állami ellenõrzést.

A történelmi helyzet befolyásolta a szövetkezeti jog fejlõdését a II. világháború éveiben és azt követõen is. 1940 õszétõl az észak-erdélyi területen a magyar jogrendszer volt hatályban, majd 1944-ben újra egyesült a szövetkezeti mozgalom, immár megint a román jogrendszer keretein belül. Az elkövetkezõ néhány év a kisebbségi szövetkezetek jogfosztásának periódusa volt, amely az 1949. évi szövetkezeti törvényben kulminált[4].

Az 1949-ben hatályba lépõ rendelet megszüntette mindazt, ami a szövetkezeti intézménynek a lényege: a szövetkezetek autonómiáját, önálló vagyonkezelését, stb. A jogszabály 4.§, 3. bekezdése kimondja, hogy a szövetkezetek a demokratikus centralizmus elve alapján szervezõdnek és végzik tevékenységüket. Az 5.§ értelmében pedig a szövetkezeti szervek az állam intézményeivel és szerveivel együttmûködve fejtik ki tevékenységüket. A szövetkezetek állami tervgazdálkodásra való kényszerítését tetõzte a szövetkezeti vagyon nagy részének az államosítása, valamint jövedelmüknek a hatályban lévõ adórendszer segítségével való le-

[1] Galovits Zoltán: A magyar szövetkezeti jog. Budapest, 1901. 7.
[2] Réti Mária „A szövetkezetek és egyes gazdasági társaságok fõbb jellemzõi az 1948 elõtti magyar jogi szabályozás alapján". In: Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára, Bibliotheca Iuridica, Libri Amicorum 2003/9. 129.
[3] Megjelent a H.K. 1929. 03. 28/71-es számában.
[4] 1949. 04. 02/133-as számú rendelet megjelent a H.K.. 1949. 04. 02/15. bis számában
[5] Az 1968. 05. 15/14-es számú törvény megjelent a H.K. 1968. 05. 15/64-es számában. Az 1970. 07. 10/6-os számú törvény megjelent a H.K. 1970. 07. 10/80-as számában.

fölözése. Elmondhatjuk, hogy e korszak a szövetkezeti jog fejlõdésének mélypontját jelentette. Viszonylagos enyhülésre majdnem két évtizedet kellett várni.

A Nagy Nemzetgyûlés által képviselt törvényhozói testület 1968-ban a kisipari szövetkezetekrõl, majd 1970-ben a fogyasztási szövetkezetekrõl szóló törvényt fogadta el[5]. Ezek a jogszabályok valamelyest enyhítettek a fennálló rendszeren, azonban az akkori gazdasági-politikai helyzetben a pozitívnak nevezhetõ változások gyakorlatba való ültetése szinte lehetetlen volt. Érdekes megjegyezni, hogy ezek a jogszabályok rendelkeztek elõször részletesebben a különálló szövetkezeti társadalombiztosítási rendszer megszervezésérõl. Ezt igen fontos részletnek tekintjük, még akkor is, ha gyakorlati megvalósítása nem hozott lényegi változást, hiszen ez az „önálló" társadalombiztosítási rendszer is végsõ soron állami irányítás alatt szervezõdött és létezett.

A szövetkezeti mozgalom újjáéledésére az 1990-ben bekövetkezett hatalomváltás adott ismét reményt. 1990 elsõ hónapjait egy rendkívül intenzív törvényalkotási folyamat jellemezte. Ebben az idõszakban került sor a kisipari és a fogyasztási szövetkezetekre vonatkozó, 66-os illetve 67-es számú törvényerejû rendeletek elfogadására is[6]. Az említett jogszabályok megpróbáltak keretet biztosítani az újra- illetve átszervezõdõ szövetkezeteknek, hangsúlyozva azok függetlenségét és már az 1.§-ban a hagyományos szövetkezeti elvekre utaló meghatározást tartalmazva, aminek értelmében a szövetkezetek „gazdasági jellegû társulások, amelyek a tagjaikká váló személyek szabadon kinyilvánított elhatározása alapján jönnek létre, abból a célból, hogy közös tulajdonú vagy bérelt termelõ eszközökkel közösen fejtsék ki tevékenységüket". A törvényerejû rendeletek külön fejezetben tárgyalják a szövetkezeteknek az állam által nyújtandó támogatásait (pl. hitelnyújtás, kedvezõ adórendszer, állami alapból való ingatlanok eladása, illetve bérbeadása, stb.). Sajnálatos módon azonban az állami támogatások csak nyilatkozat szintjén maradtak.

Az 1990 óta eltelt idõszakot meglehetõs jogi káosz jellemzi a szövetkezeti jog terén. Egymást követték különbözõ jogszabályok, amelyeket aztán késõbbi jogszabályok módosítottak vagy hatályon kívül helyeztek.

Az 1992/80-as számú és az 1993/34-es számú törvényeket, amelyek a szövetkezeti tagokra vonatkozó társadalombiztosítási kérdéseket rendezték, hatályon kívül helyezte a 2000/19-es számú társadalombiztosítási törvény[7].

A fogyasztási és hitelszövetkezetekre vonatkozóan 1996-ban lépett hatályba a 109-es számú törvény. Meglehetõsen részletes szerkezete ellenére azonban ez sem tudott modern és hatékony keretet biztosítani a szövetkezeti intézmény számára[8]. Ezt a törvényt módosította az 1999/114-es számú sürgõsségi kormányrendelet, amelyet viszont 2002-ben a törvényhozó testület a 267-es számú törvényben visszautasított[9].

2000-ben lépett hatályba a 97-es számot viselõ, a hitelszövetkezetekre vonatkozó sürgõsségi kormányrendelet, amelynek sorsa az elõbbiekhez hasonlóan alakult. Még ugyanabban az évben módosította a 272-es számú sürgõsségi kormányrendelet, amelyet aztán két év alkalmazás után a parlament visszautasított a 262-es számú törvényben[10]. A jogi bizonytalanság elmélyítését fokozta az is, hogy magát a 2000/97-es számú sürgõsségi kormányrendeletet a parlament csak két évvel megjelenése után hagyta jóvá, a 200-as számot viselõ törvényben[11].

Azt hiszem, mindezek után természetesen vetõdik fel a kérdés: miért nincsen Romániában még napjainkban sem egy megfelelõen kidolgozott, az eddigi jogi hiátusokat kipótoló és a nemzetközi követelményeknek is megfelelõ szövetkezeti törvény. A válaszhoz hozzátartozik, hogy a hatalmon levõ kormány megpróbálta egy kormányrendelet elõterjesztésével megoldani a kialakult, immár egyre hálátlanabb helyzetet, végül azonban mégsem került sor a már tervezet formában több kritikát kapott rendelet hatályba lépésére.

Véleményünk szerint a szövetkezeti rendszer szabályozása komplexebb problémák elé állítja a jogalkotót, mint amit egy sürgõsségi kormányrendelet bevezetésével meg lehetne oldani. Egy ilyen, nem kellõen kidolgozott jogszabálynak a bevezetése csak újabb törvénymódosításoknak nyitna teret, amely végsõ soron ismét a mostanihoz hasonló jogbizonytalanságot eredményezne.

---

6 Az 1990. 02. 08/66-os számú törvényerejû rendelet, valamint az 1990. 02. 08/67-es számú törvényerejû rendelet, megjelent a H.K. 1990. 02. 09/23-as számában.
7 Az 1992. 07. 21/80-as számú törvény újrapublikálva a H.K. 1994. 02. 09/37-es számában. Az 1993. 06. 14/34-es számú törvény megjelent a H.K. 1993. 06. 15/128-as számában.
8 Az 1996. 10. 10/109-es számú törvény megjelent a H.K. 1996. 10. 18/252-es számában.
9 Az 1999. 06. 30/114-es számú sürgõsségi kormányrendelet megjelent a H.K. 1999. 06. 30/312-es számában. A 2002. 05. 15/267-es számú törvény megjelent a H.K. 2002. 05. 23/343-as számában.
10 A 2000/97-es számú sürgõsségi kormányrendelet megjelent a H.K. 2000. 07. 14/330-as számában. A 2000. 12. 07/272-es számú sürgõsségi kormányrendelet megjelent a H.K. 2000. 12. 19/676-os számában. A 2002. 05. 15/262-es számú törvény megjelent a H.K. 2002. 05. 20/335-ös számában.
11 A 2002. 04. 16/200-es számú törvény megjelent a H.K. 2002. 05. 08/300-as számában.